

PODIUM

MIDDAGSYMPOSIUM WATER GOVERNANCE, 11 SEPTEMBER 2014

'EEN GOEDE WATER GOVERNANCE MAAKT HET VERSCHIL: IN NEDERLAND EN WERELDWIJD'

*Sonja Kooiman, met bijdragen van Sas Terpstra, Herman Havekes en Roel Bronda**

■ "Een goede water governance maakt het verschil: in Nederland en wereldwijd." Met deze stelling nodigden het Water Governance Centre (WGC), de Unie van Waterschappen, het NWB-fonds en onze redactie het netwerk uit om de nieuwste inzichten en visies op de toekomst van het vak met elkaar te delen. Samen met zo'n 75 anderen heb ook ik aan deze uitnodiging gehoor gegeven. Het werd een leerzame middag, een feest van herkenning, een kennismaking met nieuwe gezichten in de sector en een inspiratiebron om dromen over de water governance van morgen op te pakken.

Kon u onverhoopt niet aanwezig zijn op 11 september, maar wilt u wel graag meedenken over het thema water governance? De redactie hoort graag uw ideeën, mening en visie. In dit verslag roep ik in een aantal kaders discussie op of stel ik vragen. Voel u vooral uitgenodigd om te reageren op onze LinkedIn-groep 'Water Governance Tijdschrift' en/of door een Spraakwater-bijdrage te schrijven in ons tijdschrift.

Actieve sturing, multi-actor en cultuurgebonden

Lida Schelwald-van der Kley (heemraad van Waterschap Zuiderzeeland en oud-hoofdredacteur van ons tijdschrift) zit de middag voor. Zij constateert dat elke professional een eigen definitie van water governance hanteert. Voor haar gaat het over actief sturen, over publiek én privaat en over multi-actor besluitvorming. Het past dan ook goed bij het concept van de participatiemaatschappij.

In internationaal perspectief schetst Lida dat governance vaak ook sterk cultuurgebonden is, zoals

ook later die middag zou blijken in de presentatie van verschillende (inter)nationale case studies. Daarnaast is waterbeheer in veel landen nog 'het kind van de rekening', doordat het onder de algemene democratie is geplaatst en daardoor moet concurreren met andere beleidsdomeinen. Dit in combinatie met korte bestuurstermijnen, maakt dat snel 'gescoord' moet worden en dat investeringen achterwege blijven. Met onze kennis van water governance draagt Nederland elders bij aan een oplossing.

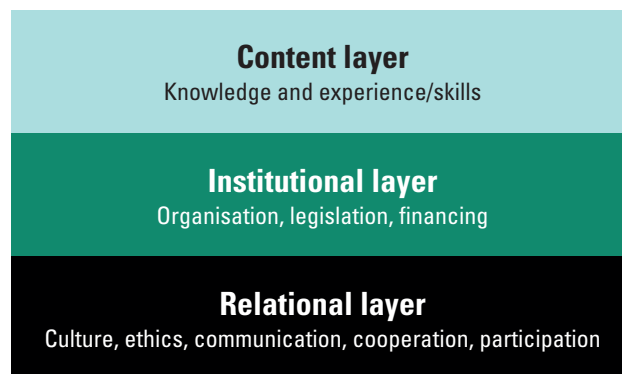
Nederland draagt bij aan water governance in het buitenland. Maar in hoeverre houdt het buitenland ons ook een spiegel voor en kunnen wij van hen leren? Maken wij altijd de meest effectieve en efficiënte afweging tussen investering en beheer & onderhoud? En voor wie?

Bouwstenen en drie-lagen-model voor goede water governance

In een vraaggesprek met de dagvoorzitter gaan Herman Havekes (Unie van Waterschappen), Maarten

* **Sonja Kooiman** is adviseur ondergrond en waterbeheer bij Ambient en redactiesecretaris van het Tijdschrift voor Water Governance, **Sas Terpstra** is management en strategie consultant bij Twynsta Gudde, **Herman Havekes** is strategisch adviseur bestuur en management bij Unie van Waterschappen, **Roel Bronda** is afdelingshoofd watersysteembeheer bij Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden.

Afbeelding 1:
**Het drie-lagen-model
van Water Governance²**

Hofstra (UNESCO IHE) en Bart Teeuwen (zelfstandig juridisch adviseur) in op hun boek ‘*Building blocks for good water governance*’.¹ Aanleiding voor het schrijven van dit boek waren vragen uit het netwerk: ‘we weten dat goed waterbeheer meer is dan techniek en financiering, maar wanneer doen we het goed?’. Vijf bouwstenen vormen de basis, zonder welke van ‘goede’ water governance geen sprake kan zijn:

- Een krachtige bestuurlijke organisatie van het waterbeheer;
- Een wettelijk verankerd stelsel van waterrecht;
- Een adequaat financieringsstelsel en economische analyses van watermaatregelen;
- Een planmatige aanpak;
- De betrokkenheid van belangengroepen.

Het boek is Engelstalig, mede vanwege de grote internationale belangstelling voor de wijze waarop we in Nederland het waterbeheer geregeld hebben. De OESO oordeelde in haar, in maart jl. verschenen, rapport positief over de organisatie van het Nederlandse waterbeheer. Zij concludeerde dat Nederland wordt gezien als een mondiale referentie met een ‘excellent track record’ tegen relatief lage kosten. Zowel de dagvoorzitter als de auteurs van het boek constateren echter ook dat voortdurende aandacht belangrijk blijft. En governance vraagt voortdurend maatwerk. Ons systeem is dus geen blauwdruk; wel een vertrekpunt voor een gesprek.

Lida Schelwald-van der Kley: “*De complimenten van Yves Leterme (OESO) voor het Nederlandse waterbeheer zijn mooi, maar geen reden om zelfgenoegzaam te zijn. Het vergroten van het waterbewustzijn en ruimte maken en houden voor innovatie verdienen continu onze aandacht.*”

Achter de bouwstenen ligt het drie-lagen-model van

water governance, zie afbeelding 1 (Hofstra, 2012). De centrale gedachte: de inhoud kan nog zo sterk vertegenwoordigd zijn, maar zonder de institutionele en relationele laag komt goed waterbeheer niet van de grond. En het werkt ook andersom. Zo benoemt Maarten Hofstra in het vraaggesprek de grootste knelpunten in het buitenland: naast financieringsstructuur (institutioneel) en macht en corruptie (relationeel) ook een gebrek aan de mensen met expertise (inhoud). Mede-auteur Bart Teeuwen vult aan dat de wetgevingscomponent van de institutionele laag een voorwaardenscheppende rol vervult: “In Nederland hebben we de sectorale onderdelen van de waterwetgeving geïntegreerd in de Waterwet, vanuit een inhoudelijke wens tot integraal waterbeheer. In andere landen zie ik dezelfde ontwikkeling. In landen die zijn omgeschakeld van een niet-democratisch naar een democratisch bestel is de decentralisatie van het bestuursbestel meer de drivende kracht geweest voor de vernieuwing en integratie van de waterwetgeving. Indonesië is hiervan een goed voorbeeld. Na de val van het Soeharto-regime in 1998 is in 2004 een nieuwe integrale waterwet tot stand gekomen. Deze ontwikkeling lag in het verlengde van de in 2001 ingevoerde decentralisatiewetgeving.

Toepassing theorie water governance op (inter)nationale casussen

De bouwstenen en het drie-lagen-model zijn de afgelopen tijd op verschillende casussen toegepast. Op het symposium presenteerden drie vertegenwoordigers uit het netwerk hun ervaringen hiermee in Jemen, Vietnam en in ons eigen Nederland (zie kaders).

EIGENDOMSVRAAGSTUK KNELPUNT BIJ ZOETWATERTEKORT IN JEMEN

Jemen is naar verwachting het eerste land dat structureel onvoldoende zoetwater zal hebben. Dat zorgt op dit moment al voor veel conflicten. Daphina Misiedjan (Universiteit Utrecht) heeft de situatie in Jemen geanalyseerd aan de hand van de bovengenoemde bouwstenen.

Als sprake is van een tekort (in dit geval aan zoetwater), rijst de vraag: van wie is het beschikbare water? En wie bepaalt de verdeling ervan? Probleem is dat niet alleen

de overheid hiertoe wetgeving formuleert. Ook de islamitische Shari'ah en het gewoonterecht formuleren wetten en regels, wat (uiteraard) op een aantal punten tegenstrijdigheid oplevert. Wie heeft gelijk? Andere knelpunten kijkend naar het drie-lagen-model zijn:

- 1 Inhoudelijk: professionals zijn gericht op het verzamelen van zoveel mogelijk technische informatie. Daarbij wordt onvoldoende nagedacht over het doel: wat te doen met de verzamelde informatie?
- 2 Institutioneel: naast de bovengenoemde verschillen in wetgeving, is met name tussen Noord- en Zuid-Jemen een verschil in waarden en principes van de lokale bevolking. De eerdergenoemde cultuurgebondenheid van water governance zien we hier terug.
- 3 Relationeel: niet alle belangengroepen zijn betrokken of hebben toegang tot informatie, bestuur en rechtspraak. Dit is voorbehouden aan een selecte groep.

Daphina Misiedjan: *“De casus in Jemen laat zien dat aandacht voor governance belangrijk is en dat daarbij niet gericht moet worden op één element van water governance maar op alledrie de lagen.”*

PARTICIPATIEVE BENADERING VERSUS ‘YOU TELL US WHAT TO DO’ IN VIETNAM

In Vietnam wordt gewerkt aan het Mekong Deltaplan. Gezien de ervaring van Nederland met Deltawerken en –programma’s, waren wij in deze een logische partner. Stefan Kuks (watergraaf Waterschap Vechtstromen) was lid van de Nederlandse delegatie en constateert een aantal cultuurverschillen, die overbrugd moesten worden:

- Maatwerk vs. blauwdruk: de Nederlandse delegatie wilde lokaal maatwerk leveren, waarbij de Vietnamezen vooral zélf aan hun Deltaplan zouden schrijven. Andersom verwachtten de lokale professionals een blauwdruk vanuit Nederland (‘you tell us what to do’).
- Acceptatie van ‘natte voeten’: het Nederlandse credo ‘het water moet weg’ is niet 1-op-1 op Vietnam van toepassing. Overstromingen worden daar ook gekoesterd, want het brengt vruchtbaar sediment met zich mee en een stimulans voor de garnalenvisserij, een belangrijke inkomstenbron.

Basis voor het uiteindelijke Mekong Deltaplan was een gezamenlijke analyse van de (on)mogelijkheid van de gewenste functies in het licht van klimaatverandering,

bevolkingsgroei en economische groei. Daardoor ligt er nu een visie voor 100 jaar, die vertaald is in een plan voor de komende 5.

Stefan Kuks: *“Toen ik 10 jaar geleden werd gefeliciteerd met mijn proefschrift ‘Water Governance and Institutional Change’, gaf mijn promotor aan dat het vakgebied water governance geen lang leven beschoren zou zijn. Gelukkig heeft hij ongelijk gekregen.”*

FUNCTIONELE ‘RUZIE’ LEIDT TOT CONSTRUCTIEF GESPREK IN HET MAASSTROOMGEBIED

Lambert Verheijen (dijkgraaf Waterschap Aa en Maas) laat zien dat in het Maasstroomgebied grenzen tussen organisaties barrières kunnen opleveren voor samenwerking. Zo hadden bijvoorbeeld de provincies Limburg en Noord-Brabant elk hun eigen gebiedsprocessen. Op de grensgebieden werd niet samengewerkt. Een door het waterschap als derde partij gestart conflict heeft ertoe geleid dat nu het gesprek wordt gevoerd.

Ook tussen de regio en de Rijksoverheid is soms sprake van onbegrip. Bij gesprekken tussen de minister en de decentrale overheden in het kader van het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT) is het bijvoorbeeld niet de bedoeling dat de dijkgraaf aansluit. Dit omdat de primaire focus van het MIRT op mobiliteit ligt. De vraag is echter in hoeverre het ook belangrijk dat het Deltaprogramma op deze agenda komt.

Uit een analyse van het WGC bleken de volgende adviezen voor een goede water governance: focus op minder bestuurlijke drukte, versterking van de uitvoeringskracht en strategisch overleg dat open en transparant is voor anderen en waarin maatschappelijke organisaties moeten kunnen instappen. Daarbij is van belang dat lokale partijen zelf bouwen aan het organiseren van hun processen. Advies en analyse zijn hierbij input.

Lambert Verheijen: *“De mate van conflict in een interorganisationeel overleg hangt samen met of partijen in staat zijn om te zien dat ze er eigenlijk allemaal zijn voor de burger.”*

Uit de verschillende internationale case studies blijkt dat een aantal bouwstenen van goede water governance is geregeld, maar heel veel ook niet (of niet goed) gebeurt. Dat roept de vraag op: kun je alles tegelijkertijd oppakken of moet je prioriteren?

Interactie aan de hand van drie thema's

In parallelsessies gingen de deelnemers in gesprek met elkaar verder de diepte in op drie thema's:

- Sociale innovatie en bewustwording;
- Financieringssysteem van het regionale waterbeheer;
- Water governance internationaal.

ALLEEN SOCIALE INNOVATIE ALS BESTUURDERS EN AMBTELIJKE LEIDERS LEF (MOGEN) TONEN

Sociale innovatie gaat over dienstverlening naar maatschappelijke partners en de burger, over meebewegen met lokale initiatieven en doen in plaats van vergaderen door de rol van bestuurders én uitvoerders beter te benutten. Dat vraagt bestuurders en ambtelijke leiders die lef (mogen) tonen, zo bleek uit deze parallelsessie onder leiding van Corné Nijburg (directeur van Water Governance Centre).

Hein van Stokkom (secretaris-directeur bij Waterschap Brabantse Delta) koppelt sociale innovatie aan de visie op dienstverlening van de Unie van Waterschappen.³ Hij pleit ervoor om de burger en het bedrijfsleven een plek te geven in de besluitvorming van het waterschap, 'en niet pas als de pap al gestort is'. Gerhard Schwarz (Twynstra Gudde) stelt de vraag of waterschappen ook meebewegen als bijvoorbeeld een groep burgers voorstelt om zelf een zuiveringsbedrijf op te richten voor eigen rekening. Er zijn voorbeelden van, maar het algemene gevoel is dat het een brug te ver is. Daar komt bij dat de overheid burgers moet wijzen op hun risico en verantwoordelijkheid voor als het misloopt, omdat er dan vaak weer naar de overheid wordt gekeken.

René Eisenga (programmamanager bij Waterschap Vallei en Veluwe) constateert dat overheden nog vaak in de valkuil stappen om te interpreteren, zelf te bedenken wat de burger wil in plaats van te luisteren. Overheid en burgers moeten elkaar proberen te vinden in gezamenlijke waarde(n): waar staan we voor en wat hebben we elkaar te bieden? Hiermee gaan waterschappen eigenlijk terug naar hun roots, die immers liggen in het burgerinitiatief, stelt Roel Bronda (afdelingshoofd bij Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden).

Govert Geldof (zelfstandig adviseur) introduceert dat het niet gaat om organisaties maar om uitvoering. Organisaties creëren geen waarde, maar proberen zichzelf in stand te houden. De focus moet liggen op doen in plaats van vergaderen. Felix Wolf (Rijkswaterstaat) vult aan dat het de kunst is om meer flexibiliteit in te bouwen in de projectorganisaties om in te spelen op belangen van burgers en bedrijven.

Geconcludeerd wordt dat sociale innovatie het mogelijk maakt om gezamenlijke waarde(n) te creëren. Het lijkt te leiden tot betere resultaten, meer draagvlak, beheersbaardere risico's en hogere betrokkenheid van ambtenaren. Dit kan alleen als we met elkaar een dynamische cultuur toestaan en ruimte geven aan alle

betrokkenen om hun verhaal te doen en binnen hun organisatie hun nek uit te steken.

In hoeverre is uw organisatie met sociale innovatie en dienstverlening bezig? Herkent u de analyse / is het een onderwerp dat binnen uw organisatie leeft? Welke mogelijkheden en barrières ziet u in uw praktijk?

“Het succes van een technische innovatie is voor 70% afhankelijk van sociale innovatie, van hoe we met elkaar omgaan.”

GESPREK OVER HOUDBAARHEID WATERSYSTEEM- EN ZUIVERINGSHEFFING

De financiering van het regionale waterbeheer bestaat uit twee heffingen van het waterschap: de zuiveringsheffing en de watersysteemheffing. Beide werden in deze sessie tegen het licht gehouden onder leiding van Robert van Cleef (Sterk Consulting) en Herman Havekes (Unie van Waterschappen).

Voor de zuiveringsheffing werd geconstateerd dat:

- deze niet gekoppeld is aan de feitelijke vervuiling door huishoudens en bedrijven;
- waterschappen klachten krijgen van tweepersoonshuishoudens over het huidige forfaitaire systeem (men betaalt 3 v.e.);
- er geen heffing is op diffuse bronnen terwijl die in belangrijke mate bijdragen aan vervuiling;

Nieuwe (ICT-)technieken maken dat in de toekomst nieuwe vormen van financiering denkbaar zijn, bijvoorbeeld individuele afrekening op basis van de feitelijke vervuiling. Tegelijk is duidelijk dat een andere invulling direct nieuwe vragen oproept. Verhogen de perceptiekosten (kosten gemoeid met de heffing en invordering van belastingen)? In hoeverre verschuift de koopkracht van huishoudens?

Voor de watersysteemheffing hebben de genoemde vragen en aandachtspunten vooral te maken met de eerste twee onderdelen van de trits belang-betaling-zeggenschap:

- in hoeverre is waarde van bebouwing en/of grond een goede maatstaf om de heffing te bepalen?;
- hoe verhouden het solidariteit- en profijtbeginsel zich in deze heffing tot elkaar?;
- moeten alle ingezetenen betalen voor 'individuele' maatregelen, bijvoorbeeld in het geval van wateraanvoer voor vorstbestrijding bij fruitteilers?;

- de hoge uitgaven voor veenweidegebieden komen in de betaling onvoldoende terug;
- doet het waterschap met de heffingsopbrengst voldoende in stedelijk gebied?

De wijze waarop de opbrengst van de watersysteemheffing wordt verdeeld over de verschillende belanghebbenden, blijkt het meest ter discussie te staan. Doet het waterschap met de heffingsopbrengst voldoende in stedelijk gebied? Heeft de agrarische sector -waarvan vaststaat dat hun aandeel in de financiering is gedaald de afgelopen tien jaar- meer profijt van het watersysteem dan waarvoor zij betaalt?

Hoewel de financiering van het regionale waterbeheer op veel steun kan rekenen onder de waterbeheerders, blijft het van belang de verbeterpunten in het vizier te hebben en deze aan te pakken. Dit wordt versterkt wanneer deze in het licht van nieuwe (technische) ontwikkelingen daadwerkelijk kunnen worden doorgevoerd.

In deze sessie werd geconstateerd dat de watersysteemheffing zo verdeeld is dat het landelijk gebied deels 'in de lucht wordt gehouden' door het stedelijk gebied. Is dit terecht? Is er aanleiding om de situatie te wijzigen? Hoe komen we tot een eerlijke en effectieve verdeling?

VERSCHUIVING IN TYPE VRAAGSTUKKEN BIJ ONTWIKKELINGSSAMENWERKING

De deelnemers aan deze sessie gaven hun associaties bij de case studies van eerder die middag. Zij gaven karaktereigenschappen die horen bij het werken aan buitenlandse vragen over water governance (lerend, snel, kleurrijk, kwetsbaar), voorwaarden voor een goede water governance (maatwerk, geld, geduld, deelnemers) en activiteiten (faciliteren, contacten maken, vermarkten). Onder leiding van Sas Terpstra (Twynstra Gudde) werden van deze associaties verschillende woordcombinaties gemaakt. Deze combinaties boden houvast bij het beantwoorden van de centrale vraag in deze sessie: 'hoe kunnen de Nederlandse publieke en private sector samen optrekken in de buitenlandse vraag naar water governance?':

- integer – samenwerking – faciliteren;
- gezamenlijk – prioriteiten – ontdekken;
- zelfredzaam – leerproces – faciliteren;
- kleurrijk – maatwerk – organiseren.

In Nederland hebben we een solide en flexibele water

governance neergezet, aldus het OESO-rapport,⁴ dat ons model 'een mondiale referentie' noemt. De rol van de waterschappen op regionaal niveau lijkt daarin cruciaal. Ook in landen waar waterzaken tot nu toe vooral centraal zijn geregeld, bestaat de neiging om te decentraliseren. Hierbij wordt gedacht aan Catchment Management Organizations in Zuid-Afrika en River Basin Management Organizations in Ethiopië. Institutionele vragen om de wateropgaven op het goede niveau georganiseerd te krijgen spelen ook in Jakarta,⁵ waarbij een samenspel tussen verschillende overheidslagen voortdurend aan de orde is om plannen verder te brengen.

De Nederlandse waterschappen krijgen veel hulpvragen uit het buitenland. Het begint met de vraag om geld, vervolgens wordt onze (engineering) expertise erkend en gevraagd en daarna wordt duidelijk dat een goede water governance een belangrijke voorwaarde is. Dit vraagt tijd en daarmee van publieke en private partijen meerjarig commitment. Successen bij het opbouwen van een relatie blijken vooral te liggen in bescheidenheid, in je kwetsbaar opstellen; in Nederland hebben we ook van onze fouten geleerd. Samen met de buitenlandse vragende partij de opgave ontdekken en kennis ontwikkelen is ook een belangrijk element in het winnen van vertrouwen. Dat levert de condities waarbinnen zich verdienkans aandienen. Daarbij is het credo: alleen hulp bieden kan en is soms onoverkomelijk, maar mooier is ook het (tegelijkertijd) stimuleren van de buitenlandse economie, het zorgen dat een business case van de grond komt.

“Wie is eigenaar van welk probleem? Een voorbeeld: Jakarta verzakt. Zijn wij geïnteresseerd in hun probleem of willen wij onze kennis vermarkten en hebben we eigenlijk ons eigen probleem?”

Er vindt een verschuiving plaats in wat het buitenland van ons vraagt. Van 'een zak met geld' via inhoudelijke expertise (de eerste laag in het eerder beschreven drie-lagen-model) naar kennis over hoe het waterbeheer te organiseren (de tweede en derde laag). Hoe vullen we dit als Nederland in en verbinden we, conform het kabinetsbeleid, hulp en handel?

Zorgen én dromen over het waterbeheer van de toekomst

Annemieke Nijhof (directeur van Tauw en voormalig DG Water) sluit de bijeenkomst af met een persoonlijk en inspirerend betoog over de toekomst van sturen in het waterbeheer. Zij neemt de aanwezigen mee in haar

zorgen, bijvoorbeeld een grote overstroming of een complete energie black-out. En hebben we vervuiling na een grootschalig incident eigenlijk wel echt goed onder controle gekregen sinds Sandoz?

Tegenover de zorgen staan ook dromen voor het waterbeheer van de toekomst, waarin het water zo schoon is dat we kunnen drinken uit de sloot. Ook zijn daarin waterketenbedrijven, die de burger één factuur sturen, waardoor er een grotere trigger is om water te besparen.

De oproep aan de deelnemers is om samen te zorgen dat we de dromen realiseren en de nachtmerries voorkómen. Daarbij is belangrijk om rekening te houden met onze nieuwe samenleving. Daarin wordt macht niet meer bepaald door positie (want het opleidingsniveau als geheel stijgt) of kennis (want die is voor iedereen online vindbaar). Macht wordt bepaald door de hoeveelheid tijd die iemand beschikbaar heeft. De brandbrief over het onderhoud aan de Oosterscheldekering is daar een voorbeeld van en is een kans in plaats van een bedreiging: de vraag is hoe de tijd van de ingenieur in het project te krijgen. Ander element van onze nieuwe samenleving is de focus op participatie. Het democratisch totstandbrengen en legitimeren van een plan in de participatiesamenleving gaat over het meenemen van

alle belangen in een proces, niet over een eens in de vier jaar gekozen groep volksvertegenwoordigers die het plan goedkeurt.

Tot slot is belangrijk om verder te kijken dan het ‘what’ en ‘how’ en meer bezig te zijn met het ‘why’. Daarover nadenken is geen eenmalige exercitie, want de werkelijkheid verandert continu. De kunst is om altijd te blijven checken of de werkelijkheid is zoals je dacht en of je nog steeds op de goede weg bent. Houd niet vast aan een strategie, maar durf jezelf voortdurend te challengen. Zodat de (uw?) dromen een stukje dichterbij komen.

Annemieke Nijhof: *“De ‘willingness to pay’ voor waterbeheer bij de burger is al vaak onderzocht en blijkt groot. Maar doen we daar dan ook wat mee?”*

Herkent u deze zorgen en/of dromen? Wat zijn uw zorgen en dromen voor het Nederlandse waterbeheer? Hoe zorgt u dat we die niet resp. juist wel meemaken?

-
- 1 Havekes, H., Hofstra, M., Kerk, A. van der, & Teeuwen, B. (2013). *Building blocks for good water governance*. Water Governance Centre. Te downloaden via http://watergovernance.s3.amazonaws.com/files/WGC_building_blocks_for_good_governance_def.pdf.
 - 2 Hofstra, M. (2012). *Water governance, a framework for better communication*. Water Governance Centre.
 - 3 Unie van Waterschappen (2011). Waterschapsvisie op dienstverlening – Hoe ziet de dienstverlening van het waterschap eruit in 2015? Te downloaden via http://www.uvw.nl/publicatie-details.html?newsdetail=20110928-241_waterschapsvisie-op-dienstverlening.
 - 4 De OESO publiceerde in maart 2014 haar rapport over de organisatie van het Nederlandse waterbeheer. Het rapport is te downloaden via <http://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ienm/documenten-en-publicaties/rapporten/2014/03/17/oecd-studies-on-water-water-governance-in-the-netherlands-fit-for-the-future.html>. Editie 2/2014 van het Tijdschrift voor Water Governance was gewijd aan dit rapport en bevat reacties uit de sector, zie ook <http://www.tijdschriftvoorwatergovernance.nl>.
 - 5 Voor meer achtergrondinformatie over de samenwerking tussen Nederland en Indonesië ten behoeve van waterveiligheid in Jakarta, zie: <https://www.youtube.com/watch?v=KHWmsaPOuBo>.